

До разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»
(65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23)

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри права
інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного
університету «Одеська юридична академія» Бааджи Наталії Пилипівни
на дисертацію Маршук Юлії Сергіївни на тему «Реалізація
суб'єктивного цивільного права на здоров'я», поданої на здобуття
ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081
«Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Право на здоров'я є одним із ключових особистих немайнових благ людини, захист і реалізація якого безпосередньо впливає на рівень соціального благополуччя та безпеку громадян. Визначення здоров'я як однієї з найвищих соціальних цінностей вимагає детального нормативного забезпечення не лише захисту, а й реалізації особою своїх правоможностей щодо власного здоров'я. Водночас, саме цій сфері приділяється недостатньо уваги саме на рівні законодавчої діяльності, що створює суттєві правові прогалини.

Сучасні реалії, особливо в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, виявили нові проблеми, пов'язані з реалізацією суб'єктивного цивільного права на здоров'я. Безперервне завдання матеріальної і моральної шкоди, зумовлене війною, істотно поглиблює необхідність у розробці чітких законодавчих механізмів щодо реалізації права на здоров'я, порядку відшкодування завданої шкоди, а також встановлення меж і гарантій здійснення цього права.

Крім того, традиційна орієнтація законодавства переважно на охорону здоров'я (тобто на захист і відновлення у випадку його порушення), нині є

недостатньою. Сучасна правова доктрина та практика вимагають більш комплексного підходу, що передбачає активну роль самої особи в реалізації свого права, а не лише реакцію на вже завдану шкоду. Це означає перехід від суто охоронної моделі до моделі, яка включає як превентивні заходи, так і активні дії осіб щодо свого здоров'я.

Таким чином, дисертаційна робота Маршук Юлії Сергіївни «Реалізація суб'єктивного цивільного права на здоров'я» є надзвичайно актуальною, своєчасною та важливою з огляду на її здатність забезпечити розв'язання актуальних теоретичних і практичних проблем у сфері цивільно-правового регулювання та захисту права на здоров'я, адаптуючи його до сучасних суспільних викликів та міжнародних стандартів.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 01220000266).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Оцінюючи зміст дисертаційної роботи в цілому, можна відзначити, що подана на захист дисертація представляє собою завершене та самостійне дослідження актуальної теми як для науки цивільного права, так і для практики.

Сформульовані авторкою мета та завдання дослідження визначені точно та логічно, відповідають об'єкту і предмету дослідження. В процесі вивчення проблеми авторкою було використано сучасний методологічний інструментарій, що сприяло отриманню надійних та обґрунтованих висновків.

Логічною видається **структура дисертації**: три розділи за змістом і назвами достатньо повно розкривають тему роботи. Перший розділ закладає фундамент дослідження, а саме здійснено огляд літератури та вибір напрямків

дослідження, проведено аналіз сучасного законодавства, що регулює здоров'я, з'ясовано юридичну природу права на здоров'я та розкрито чому право на здоров'я слід розглядати як самостійне особисте немайнове право у цивільному праві.

Другий розділ присвячений розкриттю змістовної характеристики права на здоров'я: визначено його структуру та співвідношення з іншими правами, проаналізовано існуючі підходи до розуміння права на здоров'я, здійснено аналіз цивільних правовідносин, в яких реалізується право на здоров'я та з'ясовано межі і обмеження цього права.

Третій розділ присвячений реалізації права на здоров'я за умов спеціальних правових режимів: аналізується право на здоров'я під час епідемії COVID-19 та право на здоров'я під час АТО/ООС та воєнного стану, забезпечення права на здоров'я у "сірій зоні" та на тимчасово окупованій території, досліджено проблеми, які найбільше впливають на стан реалізації права на здоров'я, а саме репродуктивного здоров'я, психологічного здоров'я, протезування заподіяної здоров'ю фізичних осіб під час дії зазначених спеціальних правових режимів, а також визначено специфіку відшкодування шкоди, завданої здоров'ю, в умовах таких спеціальних правових режимів.

Системний підхід до вивчення питань проблематики теми дозволив авторці повно і всебічно розкрити предмет дослідження. Запропоновані наукові висновки та рекомендації мають належний рівень обґрунтованості, характеризуються як теоретико-правовим, так і прикладним спеціально-юридичним значенням. Оформлення структурних підрозділів, тексту та посилань здійснено у відповідності до встановлених вимог.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків дослідження. Основні положення та висновки, сформульовані у дисертації Ю.С. Маршук, вирізняються належним рівнем обґрунтованості й наукової достовірності. Це стало можливим завдяки цілеспрямованому використанню комплексу загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема діалектичного, логіко-семантичного, порівняльно-правового, формально-

догматичного, системно-структурного, а також методу сходження від абстрактного до конкретного. Такий методологічний інструментарій дав змогу глибоко проаналізувати цивільно-правову природу права на здоров'я, виявити особливості його реалізації та захисту в умовах дії спеціальних правових режимів, і забезпечити належне врахування національного законодавства й міжнародно-правових стандартів у цій сфері.

Високий науковий рівень дисертаційного дослідження значною мірою забезпечується ґрунтовною та багатогранною дослідницькою базою, що включає провідні теоретичні напрацювання у сфері цивільного права. Авторка здійснила всебічний аналіз фахової літератури, присвяченої ключовим аспектам теми, що дало змогу не лише узагальнити існуючі підходи, а й аргументовано сформулювати власне бачення у межах наукових дискусій. Основні положення дисертації розроблені з урахуванням значного обсягу спеціальних досліджень, що підвищує рівень глибини та переконливості викладених висновків.

Заслугує на увагу також сформульована авторкою структура суб'єктивного цивільного права на здоров'я, що включає активні та негативні правоможності, зміст кожного з яких наповнюється конкретно визначеними фактичними і юридичними можливостями фізичної особи вчиняти будь-які діяння, спрямовані на реалізацію та задоволення усіх своїх потреб та інтересів, що стосуються її власного здоров'я. До активних правоможностей авторка віднесла - використання та розпорядження, змістовне наповнення яких здійснюється з урахуванням специфічних рис здоров'я як особистого немайнового блага та суб'єктивного цивільного права на здоров'я.

До негативних правоможностей суб'єктивного цивільного права на здоров'я авторка включила право на «чужі» дії (можливість вимагати від інших осіб утримуватись від будь-яких діянь, що можуть бути наслідком порушення або обмеження реалізації суб'єктивного цивільного права на здоров'я, а також вимагати від зобов'язаних осіб у конкретних цивільних правовідносинах виконання своїх обов'язків) та право на дії зобов'язаних осіб

щодо охорони та захисту (можливість фізичної особи адресувати усім зобов'язаним особам вимогу щодо вжиття активних дій, спрямованих на охорону та захист її здоров'я як особистого немайнового блага).

Таким чином, сформульована модель правоможностей дозволяє цілісно охопити як внутрішній (автономний), так і зовнішній (взаємодіючий) вимір реалізації права на здоров'я, забезпечуючи його практичну ефективність і наукову концептуальність.

Заслуговує на увагу висновок авторки, що здоров'я як особисте немайнове благо фізичної особи існує об'єктивно та постійно безперервно забезпечує її життєдіяльність і в прямому сенсі здоров'я постійно використовується, але для цілей упорядкування та правового регулювання суспільних відносин цей факт постійного використання здоров'я як особистого немайнового блага не має значення, оскільки ця категорія не підлягає правовому впливу. Така постановка питання ґрунтується на розумінні того, що правове значення має не саме фізіологічне існування здоров'я, а лише ті його аспекти, які стають предметом соціально значущих дій, тобто поведінки, яка піддається правовому регулюванню (зокрема розпорядження здоров'ям, його охорона, вимога компенсації шкоди тощо).

Такий підхід дозволяє уникнути юридичного формалізму, не беручи до уваги фізіологічну реальність, яка не потребує правової опосередкованості, і водночас ставить перед собою можливість зберегти чіткість меж правового регулювання у сфері особистих немайнових відносин.

Ці та низка інших висновків Ю.С. Маршук в сукупності з використанням методологічним інструментарієм дозволили забезпечити належний рівень доктринального осмислення теми та сформувати відповідні елементи наукової новизни дисертаційного дослідження, які виносяться на захист.

Наукова новизна отриманих результатів дисертаційного дослідження Ю.С. Маршук визначається комплексним підходом до проведення дослідження теоретичних та практичних проблем, що виникають при реалізації суб'єктивного цивільного права на здоров'я.

Звертає на себе увагу запропоноване авторське виокремлення та характеристика загальних та спеціальних обмежень суб'єктивного цивільного права на здоров'я. У роботі запропоновано чітке розмежування між загальними обмеженнями, які випливають із засад здійснення цивільних прав (ст. 13 ЦК України), і спеціальними обмеженнями, що встановлюються цивільним законодавством та застосовуються виключно під час здійснення цього особистого немайнового права.

Окремо авторка вводить класифікацію об'єктивних факторів обмежень суб'єктивного цивільного права на здоров'я (визначаються чинним законодавством та не залежать від волі особи, охоплюючи, зокрема, обов'язкові щеплення, карантин, протиепідемічні заходи, примусове лікування тощо) та суб'єктивних факторів обмеження суб'єктивного цивільного права на здоров'я (зумовлені поведінкою самої особи або інших осіб і проявляються у формах недбалого ставлення до власного здоров'я, шкідливих звичках, затримках із зверненням по медичну допомогу тощо). Такий підхід свідчить про прагнення забезпечити збалансоване співвідношення між автономією особи та необхідністю правового впливу у випадках, коли реалізація права на здоров'я може зачіпати інтереси інших осіб або суспільства в цілому.

Обґрунтованим видається й удосконалені автором наукові положення стосовно характеристики цивільних правовідносин, у яких здійснюється суб'єктивне цивільне право на здоров'я. У дисертації ґрунтовно доведено, що це право реалізується виключно в межах цивільних правовідносин, які, залежно від правового механізму й мети, можуть бути абсолютними або відносними, регулятивними чи охоронними, диспозитивними чи імперативними. Авторка виділила комплексну класифікацію таких правовідносин і висвітлила їхню динаміку, залежність від волевиявлення особи, змінюваність суб'єктного складу та вплив змісту правоможностей на виникнення конкретних правовідносин. Такий підхід поглиблює наукове розуміння механізмів реалізації особистих немайнових прав та має значення

для подальшого вдосконалення правозастосовної практики у сфері охорони здоров'я.

Згадані та інші положення наукової новизни підтверджують ґрунтовність поданого на рецензію наукового дослідження Ю.С. Маршук.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності (як основа для подальшого наукового дослідження цивільно-правових проблем вчинення правочинів відчуження об'єктів комунальної власності), правотворчій сфері (у процесі внесення змін та доповнень до ЦК України, прийняття нових Законів тощо), правозастосовній сфері (при підготовці пропозицій щодо удосконалення норм ЦК України та інших нормативно-правових актів щодо регулювання вчинення правочинів відчуження об'єктів комунальної власності тощо) та в судовій практиці (при підготовці рекомендаційних роз'яснень Верховним Судом судам нижчих інстанцій (Додаток В, ст. 224 дисертаційного дослідження)).

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, отримані авторкою самостійно. За результатами дослідження опубліковано 4 наукові статті у наукових періодичних фахових виданнях категорії «Б», перелік яких затверджено МОН України та в 1 розділі колективної монографії. Основні наукові висновки дослідження було апробовано на п'яти наукових конференціях, за результатами яких опубліковано тези доповідей.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Поряд із загальною позитивною оцінкою проведеного дослідження воно не позбавлене окремих спірних положень, які мають дискусійний характер та потребують уточнення або ж додаткової аргументації авторкою під час публічного захисту.

1. У дисертації авторка обґрунтовує позицію щодо доцільності розуміння права на здоров'я як єдиного самостійного суб'єктивного цивільного права, зміст якого охоплює всі правоможності фізичної особи стосовно її власного здоров'я. Такий підхід є цілісним і методологічно виправданим. Водночас потребує подальшого уточнення критеріїв, за яким визначається, які саме правоможності включаються до змісту права на здоров'я, а які, хоч і пов'язані із здоров'ям як благом, до його складу не входять.

З огляду на це, доцільним було б під час публічного захисту детальніше пояснити підхід здобувачки до класифікації відповідних правоможностей за якими ознаками визначається належність того чи іншого правового явища до змісту суб'єктивного права на здоров'я, і як на практиці уникнути його не виправданого розширення або звуження.

2. Авторка послідовно аналізує обмеження права на здоров'я, зокрема в умовах спеціальних правових режимів. Однак залишається відкритим і потребує подальшої дискусії питання про баланс між приватними та суспільними інтересами, особливо у ситуаціях, коли держава застосовує жорсткі заходи, що суттєво обмежують індивідуальну автономію. Було б цінним на захисті почути додаткове обґрунтування, за якими саме критеріями та межами можливе виправдане обмеження автономії особи у сфері здоров'я.

Втім, висловлені зауваження та рекомендації не стосуються концептуальних положень та висновків дисертації та мають здебільшого дискусійний або ж уточнюючий характер, що в цілому не зменшує загальну позитивну оцінку від дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час аналізу рецензованої дисертації та опублікованих праць Ю.С. Маршук фактів порушення академічної доброчесності не виявлено.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Маршук Юлії Сергіївни на тему «Реалізація суб'єктивного цивільного права на здоров'я» є самостійною, завершеною науковою працею, у якій на високому теоретико-

методологічному рівні розкрито правову природу, зміст та механізми реалізації суб'єктивного цивільного права на здоров'я.

Рецензована дисертація за змістом, обсягом, оформленням і науковою новизною відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка, Маршук Юлія Сергіївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент,

доцент кафедри права інтелектуальної власності

та патентної юстиції

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

к.ю.н., доцент

Наталія Бааджи